

ALGEMEEN

G. Harmsen, *Herfsttijloos (Colchicum autumnale). Een levensverhaal* (Nijmegen: SUN, 1993, 735 blz., f49,50, ISBN 90 6168 397 1).

Bij mijn weten heeft geen der spraakmakende Nederlandse sociaal-historici de moeite genomen het eigen leven en werken zodanig uitvoerig in beeld te brengen dat een breder publiek dit als één geheel tegen de achtergrond der twintigste eeuw (Harmsen is in 1922 geboren) kan beoordelen. Het boek toont een rijk geschakeerd leven van een fabrieksarbeider, natuurkenner (plantensocioloog), politiek scholingsmedewerker, onderwijzer, universitair docent, scholingsman in de vakbeweging, historicus, sociaal filosoof, geëngageerd hoogleraar, publicist, redacteur, vader, minnaar enzovoorts. Toen hij het schrijven van zijn autobiografie ter hand nam, meende Harmsen dat zijn leven bestaan had uit 'een aaneenschakeling van toevalligheden' en dat het een chaotisch geheel was geweest van 'in opwelling genomen beslissingen, zelfs als het om ingrijpende keuzes met verstrekkende gevolgen ging'. Bij-nadere beschouwing meende hij echter een samenhang te ontwaren, 'een ontwikkeling die politiek, intellectueel en innerlijk volgens een bepaald patroon verliep'. Terecht laat hij hier de vraag op volgen of dit een constructie achteraf is. 'Drong ik aan de feiten dit patroon op? In hoeverre vormt een leven een consistent geheel'? Volgens hem het ene leven meer dan het andere. Hij vindt dat zijn innerlijke groei zich met grote vertraging heeft voltrokken en brengt dit in verband met 'het ontbreken van prikkels daartoe thuis en op school; een sterk isolement te midden van leeftijdgenoten; te geringe aspiraties; een voortdurende onderschatting van de eigen mogelijkheden; later een te eenzijdige gerichtheid op de natuurstudie en vervolgens een geheel opgaan in de communistische politiek tijdens de Koude Oorlog'. Zelf vindt hij zich in elk geval een 'wat tijdeloze herfstbloeiër', vandaar de verwijzing naar de bloem *Herfsttijloos*. Het boek is het resultaat van een meerjarig rijpingsproces. In 1977 werd een eerste versie geschreven die sindsdien verschillende keren is omgewerkt, uitgebreid en ingekort. Dit omwerken is zowel de compositie als de evenwichtigheid van verhaal en bezinning ten goede gekomen. Bovendien is de tekst gecontroleerd met schriftelijke stukken en reacties van anderen die de hele tekst of delen daarvan lazen en becommentarieerden, zonder dat dit het eigene van het manuscript aantastte. Jammer is eigenlijk dat bij autobiografieën van een notenapparaat wordt afgezien. Deels is het boek immers ook geschiedschrijving, zoals bij voorbeeld de schets van zijn familie maar ook waar het gaat om politieke en sociale bewegingen waarvan hij deel heeft uitgemaakt.

Het boek bestaat uit vier delen die elk een levensperiode van Harmsen beslaan maar door onderwerp, ervaringen en bespiegelingen ook voor anderen herkenbaar en mogelijk belangwekkend zijn. Dit laatste geldt zeker waar de tekst betrekking heeft op de uiteenlopende groeperingen waarmee Harmsen verbonden is of is geweest. Het eerste deel van het boek toont zijn opgroeien in een sociaal stijgend arbeidersgezin in de Amsterdamse Indische buurt en de op zich — via de jeugdbeweging—bijzondere kennismaking met natuur en natuurstudie (Nederlandse jeugdbond voor de natuurstudie, NJN), maar ook de crisistijd en zijn gedwongen oorlogsjaren in Duitsland. De naoorlogse jaren in het tweede deel zijn interessant vanwege zowel de aantrekkingskracht tot als de conflicten met de communistische partij. Het boek waardeert deze ervaringen vanuit het gegeven van een inmiddels verdwenen fenomeen, waarbij gezegd moet worden dat Harmsen dit fenomeen in historische publikaties al eerder kritisch en terzake benaderde. Op deze periode van directe politieke activiteit volgden een filosofiestudie en een verdere culturele ontwikkeling met een blijvende politieke betrokkenheid (eerst in de PSP, later

de PvdA). Het derde deel van het boek betreft onder meer het onderwijzerschap (in Zierikzee) en de universiteit (na een promotie in 1961 bij Presser op het standaardwerk *Blauwe en rode jeugd*). Ook begint nu het onderzoek naar de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland waarvoor Harmsen veel en uiteenlopend werk onderneemt (zoals registerwerk, een bibliografie, het *Biografisch woordenboek*, artikelen, overzichtswerken en gedenkboeken voor de vakbeweging). Hiervoor weet hij ook jongeren uit de studentenbeweging te enthousiasmeren. Tegelijk is dit een periode van bezig zijn met de natuur en speciaal de mossenstudie. De samenhang tussen zijn verschillende velden van belangstelling verwoordt hij in 1974 in zijn oratie *Natuur, geschiedenis, filosofie*. Het vierde deel—Harmsen is dan naar Friesland verhuisd en hoogleraar in Groningen—toont zijn betrokkenheid bij de studentenbeweging (met kritische interventies in verband met de politieke koers en geuite opvattingen) en bij een daaruit voortgekomen instelling als uitgeverij SUN. Bovendien schetst dit deel een knap beeld van de vele universitaire verwickelingen (voortdurende reorganisaties vanwege Haags beleid, sociaal-gerichte wetenschapsbeoefening in de fel bestreden vakgroep filosofie en maatschappij, opkomende vrouwenbeweging en vrouwenstudies en blijvende politisering door de CPN die hem uitmaakt voor 'NAVO-professor'). Harmsen die regelmatig over de ontwikkeling van sociaal-politieke bewegingen publiceert, verantwoordde zijn filosofische en historische opvattingen over deze bewegingen en hun denken in 1987 in *Afscheid van de dialectiek* en in 1992 in *Natuurbeleving en arbeidersbeweging*. Mij dunkt dat deze autobiografie een origineel stuk werk inhoudt en een afgerond geheel is (ondanks het feit dat Harmsen nog steeds onderzoek verricht, publiceert en bij van alles betrokken is). In de pers trok zijn openhartigheid — hij betoonde in dit boek alleen een zekere discretie en terughoudendheid jegens mensen in zijn naaste omgeving en schreef het niet om zijn 'vriendenkring uit te breiden'; zichzelf spaarde hij wel het minst—veel aandacht (ik telde bijna vijftig recensies en beschouwingen). Aan de veel gehoorde klacht dat het boek geen personenregister bevat (vooral lastig voor diegenen die wilden weten of en hoe zij er in voorkwamen), kan een eind komen wanneer dit in een speciaal nummer van het *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging* en uitgeverij SUN zal zijn gepubliceerd.

Bob Reinalda

L. Janssen, *Nicolaas, de duivel en de doden. Opstellen over volkscultuur* (Baarn: Ambo, 1993, 320 blz., f59,90, ISBN 90 263 1275 X).

De titel van dit werk en de door Louis Janssen geuite bezorgdheid om het voortbestaan van het feest op 6 december, doen vermoeden, dat het boek gaat over de oorsprong en inhoud van het Sinterklaasfeest. Door deze titel wordt de lezer echter op het verkeerde been gezet. Uitgangspunt zijn wel de controversen rond de persoon en het feest van Sinterklaas, maar de schrijver gaat het er vooral om het spoor van de doden in de vroeg-middeleeuwse christelijke cultuur te volgen. In navolging van de in 1931 verschenen omvangrijke en grondige studie *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendland* van Karl Meisen, vraagt de auteur zich af wat de heilige en zijn knecht met de duivel en de doden te maken hadden. Hij probeert in zijn werk aan te tonen dat de heilige al in de legenden en de cultus gekoppeld werd aan de duivel en dat dit op zijn laatst in de vijftiende eeuw vertaald werd in volksgebruiken, die zich in allerlei vormen ontwikkeld hebben. Dit wordt op een rommelige manier in de drie delen gepresenteerd.

In deel I gaat hij in op de feesten, gebruiken en maskerades die met Nicolaas verband houden.